

Jollmands Gaard - Holm

- en alsisk gård anno 1800

Guide

Gården før reovering 1998

Bagehus og værksted 2018

Jollmandsgaard 2018

Historien om Jollmandsgaard kort fortalt:

” Den 90 årige Peter Jollmand testamenterede i efteråret 1997 1 ½ ha med påstående bygninger til en fond som fik navnet ”Fonden Jollmands Gaard ” ved hans død 1999 arvede fonden også hans formue på ca. 1,3 mill kr. der sammen med ejendommen indgik som Fondskapital. Fondens formål var at restaurere - og sikre gården og de omkringliggende arealer, som et særkende for eftertiden. Ejendommen blev fredet og genopbygning påbegyndtes i år 2000 og afsluttedes 2018 genopførelsen af ”Bagehuset” (e bach hus) nu indrettet til møde og undervisningsbrug.

Jollmands Gaard er den ældste gård i Holm og er en såkaldt alsisk Kroggård. Navnet skyldes formen, der minder om en krog (fiskekrog). Gården fremstår nu som da den blev opført sidst i 1700tallet, hvilket gør den til et helt unikt kulturhistorisk levn, den er en af de sidste tilbageværende Kroggårde i Danmark. Slægten Jollmand kan spores tilbage til 1651. og ejendommen er gået i arv fra far til søn i 10 generationer. De sidste ejere var søskenparret Tinne og Peter. Tinne døde i 1981 og Peter døde 97 år gammel på Guderup plejehjem i 1999 .

© Fonden Jollmands Gaard

Tekst, tegninger og layout: - John Kronborg Christensen

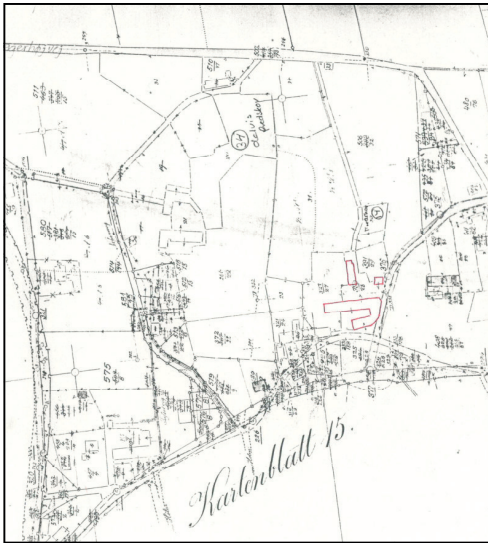
Ældre foto og kort: - Nationalmuseet

Øvrige foto: - John Kronborg Christensen og Gunnar Andersen

Tryk: Toptryk Grafisk A/S

www.jollmandsgaard.dk

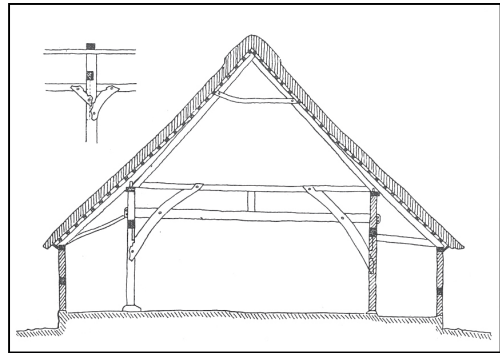
Januar 2021

Kort fra 1872 - med gårdens placering og omgivelser. Bemærk det gamle vejforløb nord for gården - i dag genskabt som grusvejen ved parkeringen foran gården.

Gårdens historie

Gårdens historie kan spore helt tilbage til 1400-tallet, hvor en arkæologisk udgravning under gårdens stuehusdel påviste spor efter en længebygning, der havde ligget præcis, under den nuværende. Bygningen havde været bygget med lige store fag (som bindingsværkshus) - med jordgravede stolper og med udskud - d.v.s. udbygninger langs begge sider (se lignende eksempel / tværsnit fra gården i Vinkel

Sådan omtrent kan et tværsnit i gårdens stuehus have set ud i 1400-tallet. Her fra gården fra Vinkel - Danmarks ældst bevarede gård - genopført på Hjerl Hede - med bærende stolperækker og udskud.

herover). I udgravningen fandtes foruden spor efter ildsted også rester af middelalderlige munkenonne tagsten og under det nuværende køkkenildsted var der mange kalklag - tegn på genanvendelse af stene. Måske stammer disse dele fra et tidligere middelalderligt voldsted i Holm?

Gården i Nationalmuseets søgelys

Da Frilandsmuseet blev etableret i slutningen af 1800-tallet, var Jollmands Gaard - eller Lundsberggaard, som gården egentlig hedder - udset til at blive flyttet til museet. Museets ide var dengang, at man her skulle have repræsentanter af gamle gårde fra tidligere

Den søndre længe - gårdens ældste del, hvorunder rester af det middelalderlige hus ligger.

danske provinser - og Als var jo på daværende tidspunkt Tysk. Gården blev dog - trods flere forsøg gennem årene - ikke overtaget, og kom derfor ikke til Frilandsmuseet. Man foretog dog i 1920-erne flere undersøgelser på gården og udførte bl.a. opmålinger og fotografieringer af bygningerne. Et materiale, der har været et vigtigt grundlag for det gennemførte restaureringsarbejde, der fremvises på gården i dag.

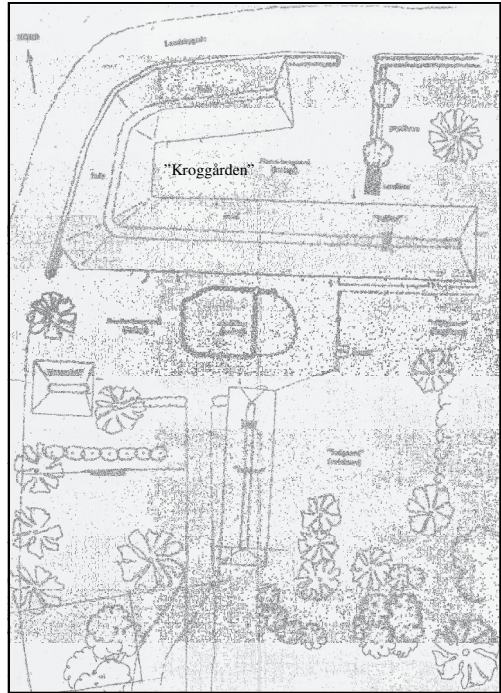
Gården i dag

Gården består i dag af flere, sammenbyggede enheder: - hovedanlægget / "Kroggården", som det så ud i 1790-erne samt et par fritliggende bygninger syd herfor, der formodes at være kommet til i løbet af 1800-tallet.

Hovedanlægget - de sammenbyggede enheder, der danner kroggården, som er en særlig gårdtype på Als - kan dateres til 1700-tallets slutning.

I dette anlæg ligger beboelsen i den *søndre længe* i de 10 østligste fag. Vest herfor ligger en kostald på 3 fag efterfulgt af foderlo på 3 fag, en hestestald på 3 fag, og en portgennemkørsel.

I den *vestre længe* - bunden af "krogen" - er modsydetparfællader (nu indrettet til toilet og personalekøkken), derefter mod nord en kornkiste med avnrum (nu indrettet til informationsrum og depot),

Plan af gårdanlægget - som det så ud ved nationalmuseets undersøgelser i 1925.

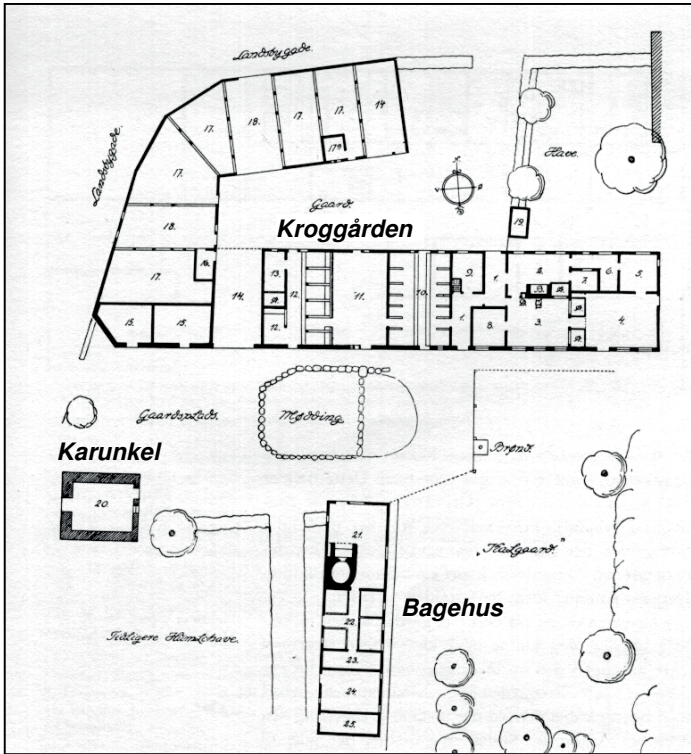
tærskelo, huggehus og flere kornkister. I den *nordre længe* - krogens "spids" - er foruden ladeporten mod vest et par kornkister og endelig en vognport længst mod øst.

Karunklen - kartoffelkælderen 2018

Karunklen - som det så ud i 1925.

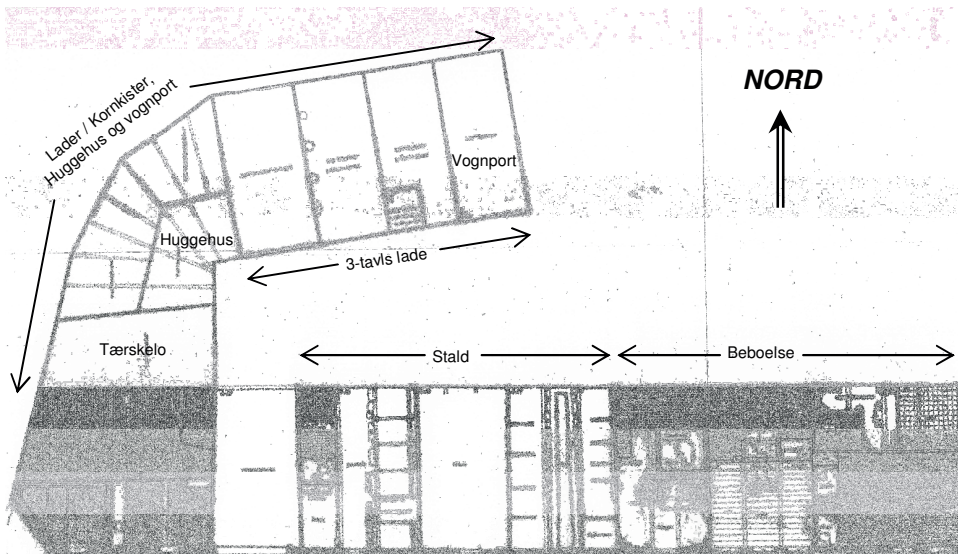
Plan af gården, som Nationalmuseet opmålte den i 1925. Her ses såvel Karunklen som Bagehuset med svinestald syd for Kroggården. Også daværende haveanlæg m.m. er angivet.

Karunklen - den mindre, stråttækte bygning syd for hovedanlægget - er en jordgravet kælder, der blev anvendt til opbevaring af rodfrugter - specielt kartofler. Dens egentlige alder kendes ikke, men denne form for bygning er kendt på Als siden 1800-tallet.

Sandhuset - en ikke uvæsentlig bygning ved de Alsiske gårde er den lille murede og teglstensklædte bygning ved indgangsdøren til beboelsen. Heri opbevaredes fint sand til at strø på gulvene for at holde dem rene. Sandhuse er især kendt på Als og Ærø.

Sandhuset - til gulvsand - ved indgangsdøren - nu og i 1925.

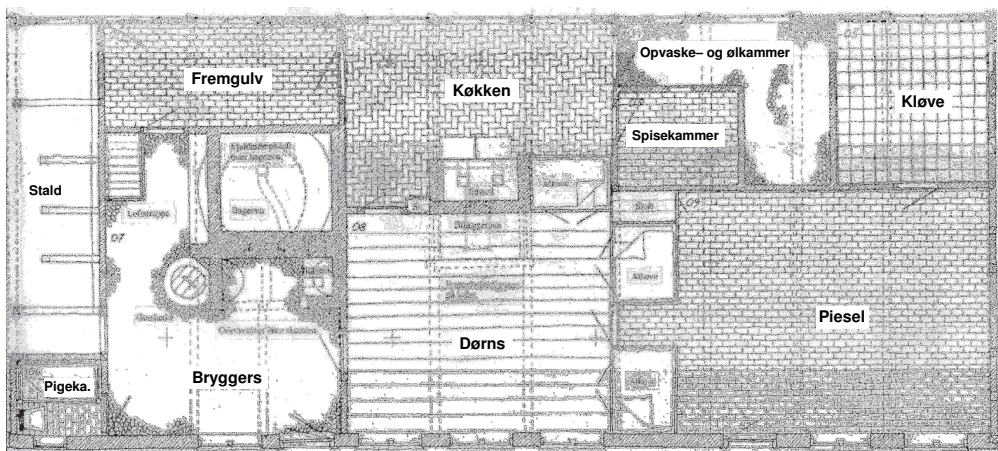
Plan af gården, som den ser ud i dag efter restaureringen - med sin karakteristiske form, som forståeligt nok har givet anledning til betegnelsen "kroggård".

Bagehuset - syd for Kroggården - som for tiden kun ses som et fundament - er resterne efter gårdens "Bakhus". De sidste dele heraf forsvandt i 1980-erne, men Fonden vil på et tidspunkt genopføre bygningen. Det var en særlig bygning, som bl.a. rummede gårdens bryggers med bageovn i den nordre ende og svinesti mod syd.

Oprindeligt var der kun et bagovns-kompleks i beboelsen. Men tyske forordninger - som sikring mod brand - pålagde bønderne at fjerne store og brandfarlige ildsteder fra stuehusene og henlægge sådanne til særlige huse. Dette sker også på Jollmands Gaard, hvor et bagehus opbygges af genbrugsmaterialer - formodentlig omkr. 1870.

Eksteriør fra 1925 og 2018 af "é bakhus". I bryggersdelen var bageovne - en nyere af støbejern er opsat t.v. for det gamle bageovnsildsted - samt en nyere gruekedel - også af støbejern - opsat foran ildstedet. Således har to "generationer" af bryggersinventar været præsenteret.

Plan af gårdens 10 østre fag - beboelsen. Som den ser ud efter restaureringen.

Stuehusets indretning og interiør:

Ældst er stuehuset mod øst. Både de arkivalske kilder, byggemåde og detaljer daterer hele den søndre længe til slutningen af 1700-tallet. Her skal især bemærkes indretningen, der på tydeligste viser præsenterer de Alsiske boligtraditioner, som de kendes fra 1600-tallet og helt frem til begyndelsen af 1900-tallet.

Fremgulv

Gennem hoveddøren fra den nordre gårdsplads kommer man ind i "é fran-gol" - eller forstuen. Her på gården har den en pæn størrelse med plads til bl.a.

de grove udendørs beklædninger som kørejacker og støvler - ophængt på knagerækken mod bryggersets bageovn.

Køkken

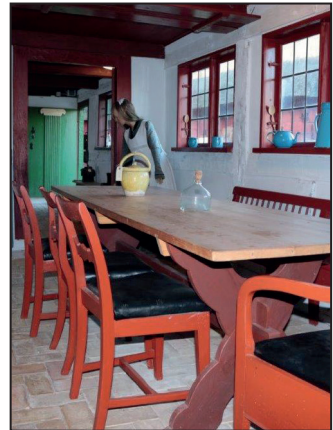
Fra fremgulvet kommer man ad døren til venstre ind i "é køchen". Køkkenet har en meget tidlig form for "komfur" - forgænger for de egentlige støbejernskomfurer, hvor der fyres ind under gryderne gennem en særlig indfyriingsåbning. Fra køkkenets ildsted fyres også ind i bilæggerovnen i Dørns - husets opholdsstue. Køkkenskorsten har også været anvendt som røgeskorsten.

Fremgulv - set mod køkkendøren.

Køkkenet - set mod vest (døren til Fremgulv)

Spisekammer (t.v.) samt Opvaske- og ølkammer (i midten) Køkkenet set mod fremgulv (t.h.).

Gennem en "gris" - en murstensrist i toppen af ildstedet - ledes røgen op i rygekammeret i den store skorsten på loftet. Her har kunnet ryges både flæsk - ophængt på kroge - og malt - udlagt på kølleflager. Se også beskrivelse af *loftet*. Langs ydervæggen står køkkenlangbordet, hvor man spiste og opholdt sig i den kolde vintertid. Husbond sad på armstolen - en såkaldt *pottestol* - ved bordenden med ansigtet mod døren, så han kunne se, hvem der kom ind. Drengene og karle var bænket på langbænken under vinduerne, husmor havde sin plads på stolen for bordenden modsat husbond - når hun ellers ikke var travlt optaget ved ildstedet, og gårdens piger stod eller sad ved langbordets side mod ildstedet,

Køkkenet - set mod øst.

så de let kunne komme til madgryderne i ildstedet. På en kistebænk inden for døren kunne gæster bænkes eller man lagde sit overtøj her.

I loftet ses fire jernbeslag. De blev brugt til at ophænge *smørkærnen* - en firkanteret kasse, som blev "vugget" frem og tilbage til fløden var blevet til smør - se den på loftet, hvor den opbevares. Porcelæn blev opbevaret i "*é faderæk*" i køkkenet. Var det særligt fint, kunne det være anbragt på faste, dertil indrettede pladser mellem bjælkerne i pieselen.

Spisekammer

Øst for køkkenet ligger - midt i huset - et spisekammer. Her opbevares køkken-grej, men ikke mindst var her madvarer, såsom syltetøj af alle slags, ost og brød, som blev skåret i skiver i brødmaskinen på det lille bord.

Opvaske- og ølkammer

Mellem spisekammer og ydervæg mod nord er "*é tokammer*". Her vaskede man op i baljer på den trebenede "*to-stol*", men der var også plads til opbevaring af mælk og øl.

Dørns - set mod dør til Bryggers.

Dørns - set mod alkoverne i øst.

Dørns

I "é dørnns" - husets dagligstue - er der tre indbyggede alkover. Nærmest køkkenildstedets varme og bilæggerovnen lå de mindste i familien, dernæst var det gårdens mand og kone og yderst mod ydervæggen lå tjenestefolkene. Dørns blev fortrinsvis benyttet i sommerhalvåret og køkkenet om vinteren. Man bænkedes ved langbordet, hvor husbond havde sin plads på armstolen (med potte) foran standuret. Kun ved særlige lejligheder sad alle ved bordet. Stolene stod normalt ude ved væggene, og kvindfolkene stod op under middagen - lige som i køkkenet. Ved bilæggerovn sad man med sysselarbejde som f.eks. spinding, mens bør-

Pieselen - set mod øst.

nene legede på gulvet - de mindste kunne tumle rundt i gåstolen, hvis ikke de lå under overvågning i vuggen.

Piesel

Den store stue længst mod øst er huset piesel - den fine stue, hvor højtider og festlige begivenheder kunne fejres. Det store klappbord midt på gulvet kunne klappes sammen og stilles til side, så der var plads til dans. Kisterne med husets tøj og tekstiler står langs vindues væggen. Gennem yderdøren blev kisten båret ind og ud, når den skulle stilles til ligdeparade. Før huset blev forlænget med et fag, var døren - som i det øvrige Sønderjylland - i gavlen, hvilket ses i det genanvendte gavltømmer.

Pieselen - set mod alkovebagsiderne i vest.

Kløven - husets væve- og gæstestue.

Kløve

I det nordøstre hjørne - bag pieselen - ligger kløven et kammer, der til dagligt blev brugt som vævekammer, men som ved besøg af finere folk kunne anvendes som gæsteværelse. Andre besøgende fik almindeligvis henvist soveplads på langbænke eller borde - eller i værste fald på gulvet.

I kammeret ses en opstillet væv samt redskaber til vævningen. Der er også et klædeskab til opbevaring af dagligt-anvendt tøj.

Bryggers

Mellem beboelse og stald ligger husets bryggers, som det var indrettet før flytningen i 1870-erne til det nye bagehus syd for hovedbygningen.

Bryggers - set mod pigekammer og stald.

Det spænder over tre fag, som er smalle-re end husets øvrige fag - et kendetegn for mange ældre alsiske gårdes brygger-sindretning. Foruden en stor bageovn er der her en gruekedel og en ildstedsbænk med indfyring til den store maltekølle på loftet.

Pigekammer

I et lille kammer ved siden af bryggerset - lige akkurat stort nok til en seng og en stol til at lægge tøjet på - har tjenestepigen kunnet bo. Her var hun tilpas tæt på sin daglige arbejdsplads i bryggers og stald.

Loftet

Loftet over beboelsen har haft sine egne og vigtige formål. Foruden at være opmagasineringsplads for ikke eller sjældnere anvendte beklædninger i klædeskabe og kister, har der her været plads til opbevaring af sædekorn i den store bing, en særlig fremstillet kiste - udført i en tømmerteknik, som er kendt siden vikingetidens skibsbyggeri, hvor planker blev spejlkløvet for at træet skulle arbejde mindst muligt. Plankerne i bingen må nemlig ikke svide, så der opstår revner, så sædekornet kunne løbe igennem. Her står også "manglen" - eller rullen, som blev anvendt, når duge, lagner og andet klæde skulle glattes eller rulles.

Bryggers - set mod Fremgulv og loftstrappe.

Bryggers med åbent ildsted og bageovn.

I øvrigt præges loftsrummet af de mægtige skorstene fra henholdsvis køkken og bryggers. I køkkenskorstenen har man røget flæsk og pølser, men man har også kunne røge malt - ligesom på den store loftskølle ved bryggersskorstenen. Her ledes røgen op under den store trækasse fra ildstedet i bryggerset, siver gennem hullerne i brædderne, hvorpå malten udbredes til tørring efter den har ligget til spiring på loftsgulvet.

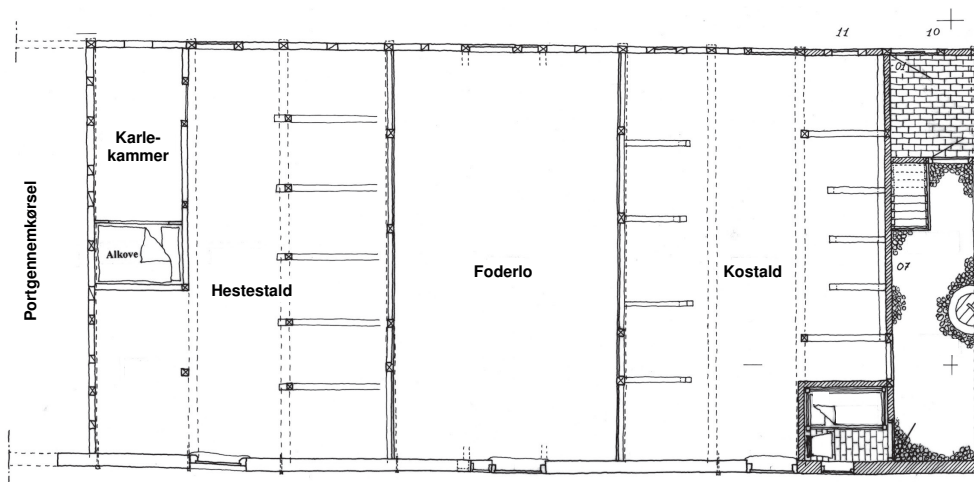
Når man kommer op ad loftstrappen, bemærker man i øvrigt, hvorledes stråtag oprindeligt var syet fast til de korte, håndkløvede og røgede lægter med halmsimer.

Loft over beboelsen - med de store kølle-skorstene. I forgrunde ses køllekassen til tørring af spiret malt. Bingen står foran køkkenskorstenen i baggrunden.

På loftet ses de gamle tøjroller og datidens sengetøj

De 9 fag stalde vest for beboelsen - en del af den ældste bebyggelse.

Stalden - interiør og indretning

Fra bryggerset er der direkte udgang til stalden. Her er først 3 fag kostald, dernæst 3 fag foderlo og endelig 3 fag hestestald.

Der er intet bræddeloft over disse fag. Kun over ko- og hestestald er der et "loft" af "slyer" - groft rensede rafter, hvis formål alene var at kunne bære det halm og hø, som blev opbevaret her.

Kostalden

Her bemærkes især det bevarede, brolagte gulv med grebninger, der har afløb for ajlen - ud i en tønde, som er nedgravet tæt ved husmuren mod nord. Herfra

er ajlen løbet videre langs husmuren, ud gennem porten til møddingen på gårdspladsen syd for stalden. Men der var heller ikke meget "væde" fra dyrene i gamle dage. De gamle spiltove synes næsten at have forhistoriske aner og er ikke meget forskellige fra dem, der genfindes i forhistoriske hustomter. Der har været plads til 8-10 køer og nogle kalve.

Foderloen

Vest for kostalden - mellem denne og hestestalden - ligger en tre fag bred foderlo - uden generende loftsbjælker, så plejl og andre redskaber har kunnet svinges frit. Herfra har man fodret såvel

Interiør fra kostalden

Interiør fra foderloen

Interiør fra hestestalden.

Gennemkørselsporten i søndre længe.

køer som heste gennem luger og lemme i de tilstødende tværvægge. Hø og halm på lofterne over staldrummene har let kunnet hentes ned og snittes i halmsnitteren, lige såvel som roer har kunnet hakkes til dyrenes foder. I et hjørne har der også stået en mindre, hånddreven kværn. Foderloen har i øvrigt også været brugt til andre pladskrævende arbejdsstykker under årets koldere tider.

Hestestalden

Også her er de gamle, brostensbelagte gulve bevaret - ligesom også de gamle spiltove, der dog har måttet fornyes i et større omfang. Foruden båse til 4-6 heste er der her også båse til føl.

Seletøjs- og karlekammer

Hestestalden var gårdens "maskinværksted" og her holdt også karlene til. I staldens nordvestre hjørne er indrettet et særligt kammer til seletøjet, og her sov karlene også i en dobbelt-alkove, som er bredere end alkoverne i boligen. Det meget iøjnefaldende her er nok den meget skarpe ultramarinblå farve. Den var dyr i anskaffelse - men den holdt også fluerne på afstand.

Gennemkørselsport

Mellem stalden og vestlængens laderum er en gennemkørselsport - kun med en port mod syd. Fra portrummet læssede

man korn og hø af - ind på loftet over staldene mod øst og i kornkister mod vest. Gennem porten kørte man ind på gårdspladsen mellem bygningerne og videre ind i loen i laden mod nord.

Alkoven i karlekammeret - med den noget kostbare og rigeligt anvendte ultramarin blå farve.

Huggehuset - gårdens værksted.

Port og tærskelo i 3-tavls laden mod nord.

Huggehuset

I den vester længe, som er noget uregelmæssig af form - bygget af genbrugsmaterialer, hvoraf nogle har meget høj alder. F.eks. er her som stolpe genanvendt et stykke spærtømmer fra et middelalderligt kirketagværk og en 1600-tals højremslade - antagelig fra en nærliggende, men nu forsvundet hovedgård. I huggehuset findes de mest nødvendige og mest benyttede redskaber til vedligeholdelsen af gårdens værktøj og redskaber - bl.a. snittebænk og drejebænk samt en del håndværktøj.

Korn- og tærskelader

Nogle magasinrum er nu indrettet i rummene bag huggehuset, men ellers er alle øvrige rum i vestlængen anvendt til opmagasinering af det høstede korn.

Vestre (t.v.) og den østre (t.h.) kornkiste i laden. Bemærk det kun to tavl høje tværskillerum, der er udført af genanvendt tømmer fra en "hjælm" - en tidligere form for lade fra 1600-tallet.

Den indre gårdsplads, hvor der bl.a. har været en hesteomgang til drift af et tærskeværk.

Vognport.

Port og tærskelo

- er i de to vestre fag. Særligt skal bemærkes den meget store port i ladens sydside - hvor det høje kornlæs skal indkøres - og den noget lavere port i nordsiden, hvor den tømte vogn skal ud.

Kornkister og vognport

I fagene mod øst følger et par kornkister, hvor der i det østre er indbygget et hønsehuse. Over hønsehuse er opbygget et dueslag, hvortil duerne har haft adgang gennem sindrige klap-mekanismer i bræddebeklædninger i ladens øvre tav. Skillevæggen mellem de to kornkister (ses på foto på modstående side nederst) er i øvrigt bygget af tømmer fra en ældre "hjælm" - en ældre type af fritstående lader fra 16- og 1700-tallet. I de to østligste fag er der en overdækket vogn-

port, hvor gårdens finere køretøjer kunne komme i hus.

Bindingsværk og grundmur - byggeskik og tradition:

Alsisk bindingsværk

På Jollmands Gaard ses i høj grad anvendt bindingsværk af fornem kvalitet og udførelse. Karakteristisk for tiden, hvor gården opføres er det kraftige egetømmer med det meget og ofte dekorative fyldtømmer. Efter god sønderjysk og dansk tradition er bindingsværket rødmalet med temperafarve og tavlene hvidkalkede.

Grundmur og status

I løbet af 1800-tallet bliver grundmur af de lokale teglsten - flensborgsten - dog meget udbredt, og ofte ser vi ældre

Dekorativ, alsisk bindingsværksgavl på gårdens lade - detalje med tømmernummerering.

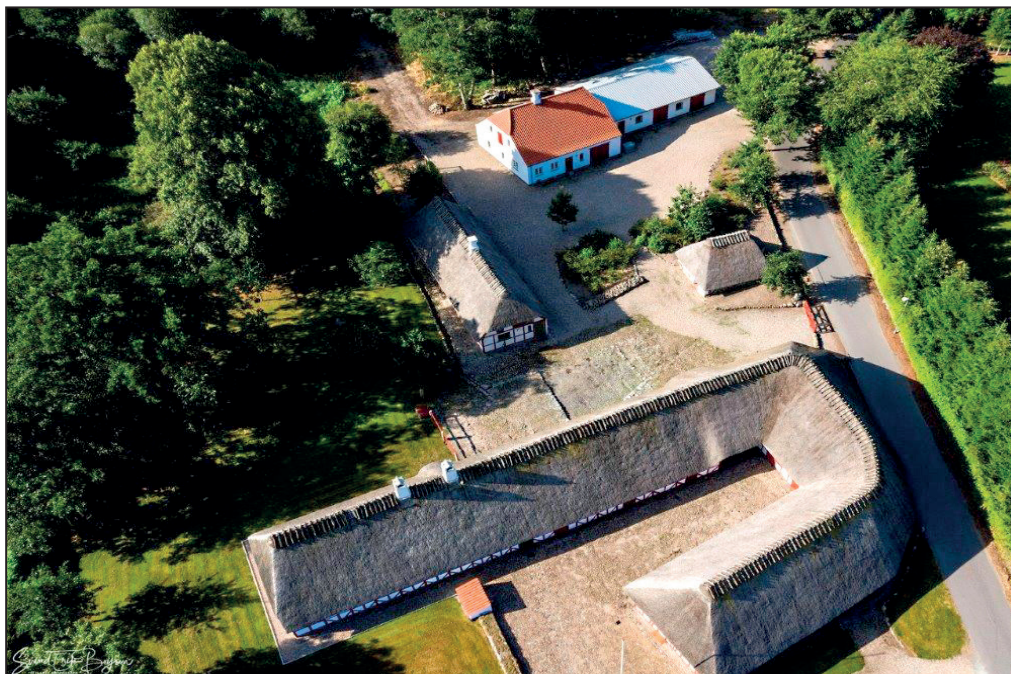
bindingsværkshuse få bindingsværket helt eller delvist udskiftet med grundmur. Således også på Jollmands Gaard.

- Gå på opdagelse

Der er mange karakteristiske detaljer at finde på gårdens bygninger. Vi kan ikke nævne alle de mange spændende detaljer her i dette kortfattede skrift. Men læg f.eks. mærke til de "foryggende" flotte skorstenspiber med en udformning, som var særligt kendt i Holm.

Bemærk også de kantede, pigstensbelagte fortove langs bygningerne, de blyndfattede ruder i de "storrudede" vinduer i siden mod syd med "skjulte" vindjern - modsat de "smårudede" vinduer i den gamle side mod nord og de særlige former på hoved- og hovedør. Indvendigt kan f.eks. bemærkes det praktiske, indbyggede skab ved køkkenildstedet, hvor krydderi og mel let holdes tørt, kattelømmen under alkoven - og mange andre detaljer.

God fornøjelse - kom snart igen.

Lufffoto Boysen 2020